

BÜYÜK TÜRK ÂLİMİ EBU MANSUR MUHAMMED MÂTÜRİDÎ

Yrd.Doç.Dr. A.Vehbi ECER*

Mâturidî Kimdir?

Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî es-Semerkandî (Ö.333/944), Türklerin yetiştirdiği ve görüşlerine sahip çıktığı, İslâm dini tarihinde eşine az rastlanan büyük bir din bilginidir. Kısaca Mâturidî veya Semerkandî adıyla anılmasının sebebi, doğum yerine nisbet edilmesindedir. Muteber tabakat kitaplarının verdiği bilgilere göre Mâturidî, Máveraünnehr bölgesinde Semerkand'ın Mâturid kasabasında doğmuştur.¹ Doğum tarihi kesinlikle bilinmemekle beraber H/238-M/862 yılı civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Mâturidî'nin H/333-M/944 yılında vefat ettiği konusunda yazarlar arasında bir ihtilâf yoktur. Mâturidî 100 yıla yakın hayatı sonunda Semerkand'ın Cakerdize mahallesinde âlimlerin gömülü olduğu bir mezarlığa defnedilmiştir.²

Mâturidî, kendi bölgesindeki, Hanefî ekolüne bağlı bilginlerden ders almıştır. Ebu'l-Mu'in en-Nefesi (505/114)'nin "Tebzirat ül-Edille"sinde verdiği bilgileri göre Ebu Hanife'nin (150/769) talebeleri İmam Ebu Yusuf (182/798) ve İmam Muhammed eş-Şeybânî (189/804)'den ders alan Süleyman el-Cüzcânî'nin talebeleri Ebu Nasr el-İyazî ve Ebubekr Ahmet el-Cüzcânî Mâturidî'nin hocalarıdır. Bu yolla Mâturidî, Ebu Hanife'nin düşünce sistemini öğrenmiş, onun akılcı, hürriyetçi ve

* Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, Kayseri / TÜRKİYE

¹ Semerkand için bak: H.H. Chaeder, "Semerkand", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, x, 468-471; Yakut Hamevî, *Mu'cem ül-Büldân*, Beyrut 1968, III, 247, vd.; Yakut Hamevî Mâturid kelimesini almaz. Mâturid kasabası Semerkand'ın bir mahallesi veya nahiyesidir: D.B. Macdonald, "Mâturidî", *İA*, VII, 404; Fethullah Huleyf'in *Kitab üt-Tevhid*'e yazdığı Önsöz; Ahmed b.Musa el-Hayâfi, *Haşiyet ül-Hayâfi*, tarihsiz, 14; V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Çev: H.Dursun Yıldız, İstanbul 1981, 108-128.

² Cakerdize için bak: M.b. Tawit et-Tancı, "Ebu Mansur el-Mâturidî", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1955, Sayı: 1,2, 1-12, 2 numaralı referans; Barthold'un verdiği bilgiye göre; "Onikinci asırda Semerkand'ın mahallelerinden biri Cakerdize adını taşıyordu; burada ulema ve asillerin gömüldüğü bir mezarlık vardı." Bak: Barthold, 116.

müsamahakâr metotlarının etkisiyle kendi inanç sistemini çağdaşları Ebu'l-Hasan el-Eş'arı (324/935) ve Ebu Cafer et-Tahavî (333/944)'den farklı biçimde kurmuştur.

Mâturidî'nin birçok kitapları olduğu bibliyografya kitaplarında anılır. Ancak bunlardan bize kadar gelenlerin başlıcaları şunlardır:

Kitab üt-Tevhîd: Mâturidî'nin akaid ile en önemli esir olup Cambridge Üniversitesi'ndeki tek yazma nüshasına dayanılarak, İskenderiye Üniversitesi Felsefe profesörlerinden Dr. Fethullah Huleyf tarafından 1970 yılında Beyrut'da basılmıştır.³

Te'vilâtü Ehli's-Sünne: Mâturidî'nin -dünyada birçok yazma nüshaları bulunan- tefsirle ilgili bu eserinin birinci cildi İbrahim ve Seyyid Avazeyn kardeşler tarafından 1971 yılında Kahire'de bastırıldı. Gene başlangıcından itibaren bir bölümü Dr. Muhammed Müstefiz er-Rahman'ın tahkiki ile Casim Muhammed el-Cuburî tarafından 1983 yılında Bağdat'a neşredilmiştir. Eserin Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde 47 numarada kayıtlı 667 varak (yaprak)lı nesih bir yazma nüshası bulunmaktadır.⁴

Risaletün Fi'l-Akaid: Profesör Yusuf Ziya Yörükân tarafından "İslâm Akaidi-ne Dair Eski Metinler" (Ank. 1953) adı altında arapça metni ve tercümesi yayınlandı.

Mâturidî'nin İslâm Dünyasında Tanınması

Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî, Türk ilmî muhitinin yetiştirdiği, dünya müslümanlarının büyük bir çoğunluğunun önder olarak tanıdığı, İslâm Dini tarihinde eşine az rastlanan din bilginlerinden biridir. Onun teolojik birçok orijinallikleri mevcuttur. Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî otuzuncu yüzyılın Semerkand, Buhara ve yakın çevresinin ilmî muhitinin eseri olarak yetişmiş; kelâm ve felsefe gibi aklî ilimlerin bu bölgede yerleşmesinde rolü olmuştur. Böylesine önemli kabul ettiğimiz Mâturidî çağdaşlarını ve kendinden sonraki nesilleri hangi ölçüde etkilemiş ve hangi ölçüde tanınmıştır?

³ 206 yaprak (varak) olan eseri Dr. F.Huleyf 58 sayfalık arapça, 43 sayfalık İngilizce önsözle 401 sayfalık metin halinde 1970 yılında Beyrut'da yayınladı.

⁴ Mâturidî'nin tefsiri ve özellikleri hakkında Türkiye'de araştırmalar yapılmıştır. Bak: Muhammed Eroğlu, *Ebu Mansur Muhammed el-Mâturidî ve tevilât ül-Kur'an*, 1971; M.Ragıp İmamoğlu, *İmam Ebu Mansur Mâturidî'nin Tevilât ül-Kur'andaki Tefsir Metodu*, Ankara 1973; Talip Özdeş, *İmam Mâturidî'nin Tevilâtında Tefsir ve Metodoloji*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1997; Basılmamış Doktora Tezi, Hüseyin Uysal, *İmam Mâturidî'nin Te'vil Anlayışı*, İzmir 9 Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992 Doktora Tezi.

Mâturidî hakkında, Mâturidî'nin çağına yakın zamanda yaşamış ve önemli eserleri bulunan yazarlarda tatmin edici bilgi bulamamaktayız. Ebu'l-Mu'in en-Neseffî (505/1114)'nin Tefsîret ül-Edille'sini^{4/1} bir yana bırakırsak, Mâturidî'nin adı, kişiliği, görüşleri ile ilgili bilgilerin mutlaka bulunmasını umduğumuz bazı eserlerde konunun, sükûtle geçiştirildiğini görüyoruz. Meselâ:

1. İbn ün-Nedîm'in (379/987) "el-Fihrist"inde;
2. Şehristanî (548/1153)'nin "el-Milel ve'n-Nihal"'inde;
3. Abdülkâhir el-Bağdâdî (429/1037)'nin "el-Fark Beyn el-Firak"'ında;
4. İbn Hazm el-Endelusî (456/1063)'nin "Kitâb ül-Fisâl"'inde;
5. İbn Hallikân (631/1282)'in "Vefeyât"'ında;
6. İbn Haldun (808/1406)'un ünlü "Mukaddime"'sinde;
7. Suyutî (910/1505)'nin "Tabakat ül-Müfessirîn"'inde

Mâturidî ile ilgili herhangi bir bilgi bulamamaktayız.⁵ Bu kişilerin Mâturidî gibi bir kişiyi duymamış olmaları biraz imkânsız görünmektedir. Mâturidî'nin tanınma yönünden H/8-M/14. yüzyıla kadar mübhem bırakılmasının bizce sebepleri şöyle sıralanabilir:

a) **Milliyet Taassubu:** Mâturidî'nin çağında arapların, arap olmayan müslümanlara karşı tavır ve itimatları menfidir, kuşkuludur. Arap ırkçılığı ve kayırmacılığı fiilî ve hissî olarak zaman zaman küllenmiş olmakla beraber en azından kıvılcım olmakta devam etmiştir. Arap asıllı olmayan müslümanlardan, cizye vergisinin alınmaya çalışıldığı, ikinci sınıf (mevalî) insan kabul edildiği bilinmektedir. Böyle bir anlayışın bulunduğu yerde Hasan el-Eş'ari'yi ehl-i sünnet akidesinin yegâne temsilcisi ve savunucusu olarak göstermeme, Mâturidî'nin etkisini gizleme meyli doğmuştur.⁶ Bu faktör, tek ve yegâne faktör olmakla beraber ihmal edilmemesi gereken bir faktördür.⁷

^{4/1} Bu eser Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Prof.Dr. Hüseyin Atay tarafından 2 cild halinde edition critique'i yapılmış ve bir cildi Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır.

⁵ Bu konu için bakınız: A.Vehbi Ecer, **Türk Din Bilgini Mâturidî**, Ankara 1978, 14; Tancî, aynı makale.

⁶ Prof. Muhammed bin Tawit et Tancî, şunları yazar: "Eski İslâm müellifleri, bibliyografya kitaplarında Mâturidî hakkında aradıklarını bulamamaktan şikâyet etmişlerdir. Muasır araştırmacılar da, bunun ehl-i sünnet kelâm ilmi üzerinde Mâturidî'nin kuvvetli tesirini saklamaya karşı duyulan bir temayül mahsulü olduğunu tasavvur etmiş ve saklama keyfiyetine de yalnız muasır meslektaşları Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'yi sünnet akideyi müdafaaya da ve ehl-i sünnete muhalif taşkın fırkalarla mücadelede koyulmuş İslâm büyüğü olarak gösterme arzusunun sebep olduğunu düşünmüşlerdir." Bak: Tancî, aynı makale; Müslüman olmayan tab'adan alınan vergi olan cizye Vali Haccac b. Yusuf zamanında arap olmayan müslümanlardan alındı, arap olanlardan alınmadı. Bak: M.Hamdî Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili Yeni Meallî Türkçe Tefsir**, İstanbul 1935, III,

b) Semerkand Bölgesinin Hilâfet Merkezine Uzaklığı: Hilâfet merkezi Bağdat'ta yaşayan bilginler Semerkant'da neler olup bittiği ile ilgili değildiler. İslâm dünyasınca hilâfet merkezi ve hilâfet merkezine yakın yerlerdeki bilginler dikkatle izlenmekte ve yakından tanımakta önemli bir faktör olmaktadır. W.Montgomery Watt, Mâturidî'nin tanınmayışının önemli bir sebebi olarak "hilâfet merkezinden uzakça bir eyalette yaşamış ve çalışmış olması"⁸ni gösterir. Zira o zamanın kültür ve ilim merkezi hilâfet merkezinin (Bağdat'ın) içinde bulunduğu Irak idi. Bu kültür merkezinden uzaklık, Mâturidî'nin, çağında Eş'arî'den daha iyi tanınmamasının sebeplerinden biridir.⁹

c) Semerkand'ın Dinî Merkeze Uzaklığı: Mekke ve Medine Müslümanların hac ve umre vesilesiyle uğradıkları sadece kutsal topraklar değil, iktisadî ve ilmî pazarlamanın, ilmî tartışmaların yapıldığı yerd. Her yıl bütün bölgelerden gelen bilginler, büyük bir kültür merkezi olan Mekke ve Medine'de Arabistan bölgesi fikir, hareketlerini, ilmî faaliyetlerini takip ediyor ve İslâm Dünyasının her yerine yayılıyordu. Her yıl binlerce insan toplanıyor ve dağılıyordu. İnsan vücudunda kanların bütün organlara yayılması ve toplanması nasıl kalb vasıtasıyla oluyorsa, Mekke ve Medine'de İslâm Dünyasında aynı kalb görevini ifâ ediyordu. Her gelen müslüman önce Arabistan bölgesinin ilim ve fikir hareketlerini takip ediyor, gittiği bölgelerde elde ettiği bilgileri, yaptığı temasları anlatıyordu. Bu sebeple hayatını Irak'ta geçiren Eş'arî, Mâturidî'den daha fazla tanınıyordu.¹⁰

d) Mâturidî'nin Anlaşılmasının Güçlüğü: Mâturidî, çağdaşı Tahavî ve Eş'arî'ye oranla daha akılcı ve ilimcidir. Nasların zarihlerine (düz anlamlarına) bağlılıkta Eş'arî, Mâturidî'den daha ileridedir, Selefiyeye daha yakındır. Mâturidî'nin izahlarının akılcı ve mücerred oluşu yönünden anlaşılması güç olmuş, nasların

2507-2509; M.Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1983, I, 297-302; Arap olmayan müslümanlara "mevali" denilirdi. Bir tarihçinin ifadesiyle "...Mevali, araplarca pek itibar görmüyordu. Bunlar orduda hizmetleri esnasında at üzerinde değil, yaya olarak savaşıyorlar ve kahramanlıkları ile göze çarpınca şüpheli gözle bakılıyordu. Bunlara her ne kadar ücret ve ganimetten hisse veriliyor idiyse de, muntazam aylık almıyorlardı. Divanda, yani askerî maaş cetvelinde kayıtlı değildiler." Bak: Julius Wellhausen, **Arap Devleti ve Sükutu**, Çev: Fikret Işıltan, Ankara 1963, 236.

⁷ Doç.Dr. Saim Yeprem, bu hususu, "pek isabetli görünmeyen bir ihtimal" olarak nitelendirir.

Bakınız: Yeprem, **İrade Hürriyeti ve İmam Mâturidî**, İstanbul 1980, 252-253.

⁸ W.Montgomery Watt, **İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri**, Çev: E.Ruhi Fıglı, Ankara 1981, 390.

⁹ Kemal Işık, **Mâturidî'nin Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Ankara 1980, 10.

¹⁰ Kâbe ve önemi için bakınız: A.Vehbi Ecer, **Osmanlı Döneminde Mekke'nin Yönetimi**, Onuncu Türk Tarih Kongresi tebliği, ilgili referanslar.

anlaşılmasında aklın ihmal edilmesi halk arasında daha çok dindarlık sayılmış olması yönünden Eş'arî daha fazla taraftar toplamıştır.¹¹ Sadrül-İslâm Muhammed Pezdevî (493/1099) Mâturidî'nin bu özelliğine işaretle şöyle yazar:

“...Şeyh Ebu Mansur'un yazdığı Kitab üt-Tevhid'de biraz kapalılık ve uzatma, terkinde ise bir nevi zorluk vardır. Eğer bunlar olmasaydı bize kâfi gelecekti.”¹²

Maksatlı veya maksatsız, Mâturidî'nin ihmaline sebep olan bu olumsuz şartlara rağmen onu takip edenler, onun ilmîni yayanlar çıkmıştır. Bu yayılma ve tanınma özellikle bilginler yoluyla olmuştur. Bu konuda ilk akla gelmesi gereken isim “Ebu'l-Muin en-Nefesî'nin¹³ “Tebisret ül-Edille” adlı eseri¹⁴ Mâturidî ekolünün “Kitab üt-Tevhid”den sonra en önemli kaynaklarından biridir. Dr. Fethullah Huleyf, Ebu'l-Muin en Nefesî'nin önemini şöyle belirtir:

“Eş'arîler arasında Ebu Bekr el-Bakillânî ve Gazzalînin yeri neyse, Mâturidîler arasında da O'nun yeri aynıdır. Tebisret ül-Edille adlı yazma eseri Mâturidî'nin Kita üt-Tevhid'inden sonra bütün Mâturidîler için ikinci kaynaktır. Ömer en-Nefesî'nin el-Akaid ün-Nefesiye'si Tebisret ül-Edille'nin bir fihristi

¹¹ Akıl-nakil münasebeti yönünden Mâturidî ve Eş'arî'nin görüşlerinin farkları için bakınız: Ecer, 25-45; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi-Giriş*, İstanbul 1981, 143-147.

¹² İmam Ebu Yusr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i sünnet Akaidi*, Çev: Şerafeddin Gölcük, İstanbul 1980, 3; Bir bilginimiz bu konuyu şöyle işaret eder:

“Mâturidî'nin problemlere, Bağdad dini ortamında yetişen Çağdaş Ebu'l-Hasan Eş'arî”den daha felsefi bir açıdan yaklaşması, içinde bulunulan... değişik kültürel ortamların etkisinde olsa gerektir... Mâturidî'nin Kitab üt-Tevhid-i, genellikle, alışılmamış ve dağınık üslubu dolayısıyla, muğlak ve takibi zor olarak kabul edilmiştir... Mâturidî'nin ifade tarzının kapalı ve zor anlaşılır olması... o devre ait ilmî bir üslubun teşekkül etmemiş olması hususu ile yakından ilgilidir...”

Bakınız: M.Sait Yazıcıoğlu, “Mâturidî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebu Mansur Mâturidî ve Ebu'l-Muin en-Nefesî”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1985, Sayı: 27, 281-298; Ayrıca bakınız: Mustafa Sait Yazıcıoğlu, *Mâturidî ve Nefesî'ye Göre İnsan Hürriyeti Tavrı*, İstanbul.

¹³ Ebu'l-Muin en-Nefesî'nin hayatı ve eserleri için bakınız: Yazıcıoğlu, aynı makale ve aynı tez; Bağdad'lı İsmail Paşa, *Hediyet ül-Ârifin*, İstanbul 1955, II, 487, Laknevi, *el-Fevaid ül-Behiyye*, Mısır 1324, 216; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut 1969, VIII, 301; İbn Kutluboğa, *Tâc üt-Teracim*, Bağdad 1962, 58; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cem ül-Müellifin*, Şam 1961, VIII, 66; Yusuf Elyas Serkis, *Mu'cem ül-Matbuat*, Mısır 1928, II, 570, II, 1845; C.Brockelmann, *GAL*, I, 357; Fuad Sezgin, *GAS*, I, 601; Ecer, 76.

¹⁴ *Tebisret ül-Edille*'nin yazma nüshaları için bak: Yazıcıoğlu, aynı makale; Ecer, 74; Hüseyin Atay.

durumundadır. İmam Nureddin es-Sabunî (580/1184) Fahrüddin er-Râzî (606/1209) ile tartışmaları sırasında şöyle der:

–Ey insanlar! Ebu'l-Muin en-Neseffî'nin yazdığı Tebsiret ül-Edille adlı eserini okudum. Tahkik ve tetkik hususunda onun üzerine bir kitap olmadığına inanıyorum.¹⁵

Sadr ül-İslâm Muhammed el-Pezdevî (493/1099)'nin Usul üd-Din adlı eseri Mâturidîyenin eski kaynaklarından biridir.

Mâturidî'nin sistemini savunan yayınlardan bir diğeri de Nureddin es-Sabunî (580/1184) dir.¹⁶ Sabunî'nin “el-Bidaye fî Usul id-Diyâne” adlı eseri, Mâturidî'nin görüşlerini anlaşılır şekilde ele alır.

Kısaca Ömer en-Neseffî diye andığımız Ebu Hafs Necmüddin Ömer b.Muhammed en-Neseffî (537/1142) Mâturidî'nin en önemli takipçisi, Mâturidîliğin en etkin yayıcısıdır.¹⁷ Onun hacim bakımından küçük olan Akaid adlı eseri büyük bir rağbet görmüştür. Bu eser Ebu'l-Muin en-Neseffî'nin Tebsiret ül-Edille'nin özeti durumundadır ve asırlarca müslümanların el kitabı haline gelerek büyük ilgiye mazhar olmuştur. Bu esere birçok şerhler yazılmış, nazma çevrilmiştir. Bu şerhlere din bilgileri tarafından hâşiyeler yapılmıştır.

Akaid'in Fergana'lı Ali b.Osman el-Ûşî (575/1179) tarafından H/569-M/1173 yılında “Emâli” adıyla manzum hale getirildiğini biliyoruz. Bu manzum Akaid'in yani Emâli'nin İzzeddin Muhammed b.Ebi Bekr b.Cema'a (819/1416), Şemsüddin Muhammed en-Niksârî (901/1495), Aliyy'ül-Kari (1045/1605) tarafından yapılan meşhur şerhleri ile birlikte diğer şerhlerinin sayısı otuzun üzerindedir¹⁸ Ömer en-Neseffî'nin Akaid'inin en önemli şerhlerinden biri Eş'arî mezhebi bilgilerinden Sa'düddin Mesud b.Ömer et-Teftazanî (791/1389)'nin olanıdır. “Şerh ül-Akaid in-Neseffîyye” adını taşıyan bu eser ondört asır İslâm dünyasının ders kitabı olma¹⁹ şerefine mazhar olmuştur.

¹⁵ Fethullah Huleyf, Kitab üt-Tevhid mukaddimesi 5-6 sayfalar; M.Şerefeddin, “Türk Kelâmcıları”, Darü'l-Fünun İlähiyat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1932, Sayı: 23, 1-19.

¹⁶ Sabunî'nin hayatı ile ilgili kaynaklar için bakınız: Nureddin es-Sabunî, Mâturidîyye Akaidi, Çev: Bekir Topaloğlu, İstanbul 1979, Topaloğlu'nun Giriş'i, sayfa 19-24.

¹⁷ Ömer en-Neseffî ile ilgili eserler için bak: Ecer, 76.

¹⁸ Keşf üz-Zünun, II, 1350; Kemal Edib Kürkçüoğlu, “Lâmiyye-i Kelâmiyye”, Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1954, Sayı: 1-2, 1-21.

¹⁹ W.Montgomery Watt, İslâmî Tedkikler İslâm Felsefesi ve Kelâmı. Çev: Süleyman Ateş, Ankara, 1:68, 137; C.A.Storey, “Teftazanî”, İA, XII-I, 118-121.

Nesefî ailesinden **Ebu'l-Berekât Hafızüddîn en-Nesefî** (710/1310)'nin "**el-Umde**" adlı eseri ve bu eserin aynı yazar tarafından "**el-İtimad fîl-İtikad**" adıyla yapılan şerhi Mâturidîyenin önemli kaynaklarından. Bu arada İbn Humam diye şöhret bulan bilginlerin **Kemalüddin Muhammed b.Abdülvâhid** (861/1457)'in "**el-Müsayere**" kısa adıyla anılan bir akaid kitabı yazdığı bilinmektedir.

İbn Hummam'ın talebelerinden **İbn Ebi's-Şerif el-Kudsi** (903/1497)'nin de M/1457 yılında yazdığı bir haşiyesini de bu arada anmalıyız.

Osmanlı Devri bilginlerinden Kadı Celâleddin-zâde Hızır Bey (863/1458)'in "**el-Kasidet ün-Nuniye**" adlı 100 beyitlik eseri, üzerinde birçok şerhler yapılan eserlerden biridir. Bu arada Çorlu'lu **Ramazan Efendi** (979/1571)'nin "**Ramazan Efendi Şerhi**".²⁰ **Ahmed b.Musa el-Hayalî** (862/1457)'nin **Hayali Haşiyesi**, Fatih Devri bilginlerinden **Ahmed b.Abdullah el-Kırımî** (897/1474)'nin. Muhammed İbrahim en-Niksârî (901/1495)'nin Nesefî Akaid'ine şerhleri önemli eserlerdir.

Nesefî'nin Akaid Şerhlerine haşiyeye yazan isimler arasında **Müslihiddin Mustafa el-Kastalânî** (901/1495), **Hakim Şah Muhammed b.Mübarek el-Kavzinî** (920/1515), **Ramazan b.Abdülmuhsin Bihîştî** (979/1571), **İsamüddin İbrahim b.Muhammed Semerkendi (İsferâyinî)**, (951/1544), **Abdülhakim b.Şemseddin Muhammed Siyalkûtî** (1067/1667), **Saçaklızade** diye anılan **Muhammed Mar'âşî** (1150/1737), **Karabaş** ünvanıyla anılan **Ali b.Muhammed el-Kastamonî** (1097/1686)... gibi isimler yer almaktadır.²¹

Mâturidî'nin akılcı inanç sistemi değişik asırlardaki bilginlerin eser ve gayretleriyle –özellikle Hanefî mezhebinin hakim olduğu bölgelerde– yayılmış ve taraftar toplamıştır. İslâm dünyasının yarım fazlasının gönlüne taht kurmuş olan Mâturidî'nin din anlayışı konusunda (Türk dünyasında) ilmî bir faaliyetin başlaması sevindirici bir olaydır.

Mâturidîlik halen Türkiye, Kuzeydoğu Avrupa, Orta Asya, Hindistan, Endonezya, Habeşistan... gibi ülkelerde yayılmış ve benimsenmiştir.²²

²⁰ Keşf üz-Zünun, II, 1145.

²¹ Keşf üz-Zünun, II, 1146; Keşf üz-Zünun zeyli, II, 104.

²² Bak: Osman Keskiöğlü, **İslâm Dünyası Dün ve Bugün**, Ankara 1964; Topaloğlu, vd.